

"Hiszpańskie doświadczenia - -Możliwości dywersyfikacji działań na terenach wiejskich"

Opracował zespół:
Józef Gęziak
Krzysztof Graf
Aldona Jankowska
Czesława Klonowska
Maria Klukaczyńska
Katarzyna Kowalska
Andrzej Machowicz
Wiktoria Maciejewska
Jolanta Szczepańska
Teresa Ewa Tuliszka

**Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu
Poznań 2010**

SPIS TREŚCI

- 1. Uwarunkowania przyrodnicze i gospodarcze produkcji rolnej w Hiszpanii**
- 2. Struktura obszarowa gospodarstw rolnych w Hiszpanii– porównanie z warunkami polskimi**
- 3. Zmiany w funkcjonowaniu i roli gospodarstw rolnych w kontekście zachodzących przemian gospodarczych**
- 4. Miejsce agroturystyki i sprzedaży bezpośredniej w dochodach gospodarstw**
- 5. Organizacje i instytucje wspierające dywersyfikację działań w gospodarstwach rolnych Hiszpanii**
- 6. Pozytywne wzorce dywersyfikacji działań gospodarstw rolnych w Hiszpanii**
- 7. Możliwości skorzystania z hiszpańskich doświadczeń w Polsce i Wielkopolsce**

Niniejszy przewodnik jest efektem projektu w ramach programu Unii Europejskiej w zakresie kształcenia zawodowego – Leonardo da Vinci - Wymiany i Staże pt: „DODATKOWE DOCHODY – ŹRÓDŁO DLA MIESZKAŃCÓW WSI” o numerze 2010-1-PL1-LEO03-10794.

1. Uwarunkowania przyrodnicze i gospodarcze produkcji rolnej w Hiszpanii.

Hiszpania jest to kraj położony w Europie południowo-zachodniej na Półwyspie Iberyjskim. Zajmuje powierzchnię około 504,8 tys. km². To trzecie co do wielkości państwo Europy. Należą do niego także wyspy Baleary na Morzu Śródziemnym, Wyspy Kanaryjskie na Atlantyku oraz dwa miasta w Maroku: Ceuta i Melilla. Hiszpania jest także po Szwajcarii najbardziej górzystym krajem Europy. Ta geograficzna cecha wywarła ogromny wpływ zarówno na klimat tego państwa (góry osłaniają wnętrze lądu przed prądami powietrznymi znad Atlantyku i Morza Śródziemnego), jak i na odrębności kulturowe występujące pomiędzy poszczególnymi regionami. Hiszpania, odgradzona wysokimi i strzelistymi górami, pozbawiona komunikacyjnych wód lądowych, przez stulecia rozwijała się jako zbiór oddzielonych od siebie grup językowych i kulturowych. Warunki geograficzne przez długi czas pogłębiały wewnętrzne rozdrobnienie Iberii, jednak ostatecznie przyczyniły się również do tego, że obecna Hiszpania jest prawdziwą mozaiką specyficznych cech poszczególnych jej części.

Na niepowtarzalny charakter tej ziemi miała wpływ także jej bogata historia. Dla przykładu, wieki muzułmańskiego panowania w tej części Europy pozostawiły trwałe ślady, szczególnie w architekturze południowych regionów kraju. Sewilla, Kordoba i Grenada – trzy główne miasta Andaluzji – zachwycają imponującymi i bogato zdobionymi meczetami (np. meczet w Kordobie, Alhambra), pamiętającymi jeszcze odległe czasy swoich założycieli i pierwszych mieszkańców.

Mimo iż Hiszpania kojarzy się przede wszystkim z palącym i wszechobecnym słońcem, to tak naprawdę klimat tego kraju jest zróżnicowany, od chłodnego i deszczowego na północnym zachodzie po gorący i suchy na południowych równinach kraju. Z reguły najlepszą porą jest lato i jesień, choć pogoda różni się w znacznym stopniu w zależności od regionu. Centralne płaskowyże charakteryzują się ostrym klimatem: w miesiącach letnich panują tam upały, natomiast zimy są mroźne i wietrzne. Na wybrzeżach Atlantyku klimat jest typowo morski, wilgotne lato trwa tu stosunkowo krótko. Na śródziemnomorskim południu przez cały rok panuje ciepła, słoneczna pogoda, a klimat zbliżony jest do subtropikalnego.

Na obszarze Hiszpanii znajduje się wiele złóż surowców naturalnych. Do najważniejszych należy węgiel kamienny, wydobywany w Górach Kantabryjskich, który zaspokaja ok. 70% wewnętrznego zapotrzebowania kraju. Ponadto wydobywa się także rudy żelaza, które umożliwiły rozwój przemysłu hutniczego. Pozyskuje się również piryty, których Hiszpania jest jednym z największych producentów na świecie. Do pozostałych surowców mineralnych kraju należą: wolfram, cyna oraz niewielkie ilości ropy naftowej. Około 40% energii elektrycznej produkuje się w elektrowniach wodnych. W Hiszpanii bardzo dobrze rozwinięty jest przemysł przetwórczy. Na obszarze kraju znajdują się wielkie stocznie (w Kartagenie i El Ferrol), zakłady samochodowe (w Barcelonie oraz Valladolid), zakłady przemysłu maszynowego, chemicznego oraz spożywczego.

2. Struktura obszarowa gospodarstw rolnych w Hiszpanii – porównanie z warunkami polskimi

Podczas procesu akcesji do Unii Europejskiej Polskę często porównywano do Hiszpanii – ze względu na podobieństwa geograficzne, demograficzne, społeczno-ekonomiczne, a także podobne aspiracje, możliwości rozwoju gospodarki i polityki regionalnej.

Podobieństw doszukiwano się również w wymiarze społecznym i kulturowym – oba kraje charakteryzują się jednolitą strukturą wyznaniową (ok. 94% katolików w Hiszpanii i ok. 90% w Polsce), małym zróżnicowaniem językowym, rosnącymi aspiracjami edukacyjnymi społeczeństwa i gwałtownie rosnącym odsetkiem osób z wyższym wykształceniem, a także stosunkowo wysokim (oscylującym wokół 10-12%) wskaźnikiem bezrobocia.

Hiszpania jest zaliczana do grupy państw wysoko rozwiniętych. Za sprawą gwałtownego rozwoju gospodarczego, jaki dokonał się w latach sześćdziesiątych, stopniowo zaczęła wkraczać na drogę gospodarki przemysłowo-rolniczej. Jeszcze w latach pięćdziesiątych XX wieku gospodarka hiszpańska opierała się na niewiele rozwiniętym przemyśle, a także bardzo opóźnionym rolnictwie, w którym stopień bezrobocia o sezonowym charakterze obejmował kilka milionów Hiszpanów.

Dynamiczny rozwój rolnictwa w Hiszpanii nastąpił po przystąpieniu państwa w 1986 roku do Unii Europejskiej. W całym dotychczasowym okresie swego członkostwa w UE hiszpańskie rolnictwo przechodziło istotne przeobrażenia strukturalne. Tradycyjny ustrój tego sektora nie pozwoliłby osiągnąć w tak krótkim czasie radykalnej poprawy sytuacji ekonomicznej producentów rolnych.

Obszary użytkowane rolniczo w Hiszpanii zajmują ponad 50 % powierzchni kraju, choć w rolnictwie znajduje zatrudnienie ok. 9% ludności zawodowo czynnej. Aż 2/3 wszystkich użytków rolnych to grunty orne oraz sady. Obecnie powszechnie stosowany jest system dzierżawy ziemi. Powstałe w ten sposób latyfundia stanowią przeszło połowę powierzchni ogólnej gospodarstw i znajdują się przede wszystkim na Mesecie Iberyjskiej oraz w Andaluzji. Średnia powierzchnia hiszpańskiego gospodarstwa rolnego po wstąpieniu do Unii powiększyła się o ponad połowę (z 8,7 ha do 23,7 ha), o jedną czwartą zmniejszyła się liczba gospodarstw indywidualnych (z 2.342.926 do 1.720.578), i o blisko połowę zmalała liczba pracujących w rolnictwie. Jednocześnie znacznie wzrosła liczba pracujących w przemyśle i budownictwie, a zwłaszcza w usługach – turystyka. W roku wejścia do Unii na każdego pracującego w rolnictwie hiszpańskim przypadało 17,5 ha użytków rolnych (u nas obecnie 5,8 ha), po piętnastu latach wskaźnik ten wyniósł prawie

do 40 ha. W rezultacie średnie dochody na jednego zatrudnionego w rolnictwie wzrosły od momentu przystąpienia Hiszpanii do UE ponad 4,5 razy. W ciągu ostatnich dziesięciu lat o ponad 26% zwiększyła się w Hiszpanii liczba stałych najemnych pracowników rolnych (efekt powiększania się gospodarstw oraz spadku udziału pracowników będących członkami rodziny właściciela gospodarstwa). Natomiast najwięcej drobnych gospodarstw (minifundiów) występuje w południowej części Hiszpanii (głównie w Galicji i Baskonii).

Polska posiada wiele sprzyjających czynników, które wpływają korzystnie na rozwój rolnictwa. Takimi czynnikami są przede wszystkim czynniki naturalne. Polska posiada korzystne warunki w postaci ukształtowania terenu, które cechują się w większości płaskimi nizinami oraz niewielkimi wzniesieniami o niewielkim kącie nachylenia. Poza tym na terenie naszego kraju mamy do czynienia z niewielkim zagrożeniem erozją, zarówno wietrzną jak i wodną gleb. Zagrożonych erozją jest jedynie 28% wszystkich powierzchni użytków rolnych. Na plus trzeba również zanotować stosunkowo duże zróżnicowanie warunków naturalnych, dzięki czemu jest możliwe znaczne urozmaicenie struktury zasiewów.

Innym czynnikiem wspomagającym rozwój rolnictwa są wysokie dopłaty, pochodzące z funduszy Unii Europejskiej. Większość rolników po spełnieniu odpowiednich warunków może otrzymać środki finansowe na modernizację, zakup nowych maszyn, a co za tym idzie na zwiększenie produkcji rolnej.

Silnym bodźcem dla rozwoju rolnictwa jest również wzrost zainteresowania naturalną żywnością pochodzącą z polskich gospodarstw rolnych i hodowanych bez użycia nawozów sztucznych. Szerzący się model zdrowego odżywiania sprzyja wzrostowi produkcji rolnej.

Mamy jednak do czynienia również z czynnikami wpływającymi na zahamowanie rozwoju rolnictwa w Polsce. Poważnym czynnikiem jest wpływ dekoniunktury w rolnictwie. Powoduje to spadek opłacalności produkcji rolniczej. W dodatku wiele terenów rolnych zostaje powoli wchłoniętych przez rozrastające się dynamicznie duże miasta. Zagroza to znacznym kompleksom leśnym, które mogą zostać wycięte pod obszary uprawne. Dodatkowo brak opłacalności to również brak możliwości przeprowadzenia modernizacji oraz technicznej restrukturyzacji.

Drugim czynnikiem jest znaczne rozdrobnienie gospodarstw rolnych będących własnością rolników indywidualnych. Wciąż jest zbyt duża liczba niewielkich gospodarstw, zbyt mała natomiast gospodarstw dużych i średnich. W stosunku do ogólnej liczby gospodarstw rolnych w Polsce, małych gospodarstw, zajmujących powierzchnię do 5 ha w 2008 roku było aż 28%, przy niecałym 20% udziale gospodarstw o powierzchni przekraczającej bądź równej 10 ha. Tam, gdzie mamy do czynienia z największym stopniem urbanizacji lub uprzemysłowienia, dominują niewielkie gospodarstwa o powierzchni do od 2 do 5 ha. Są one nastawione jedynie na wielkie i chłonne rynki lokalne, znajdujące się na terenie wielkich miast. Taka sytuacja ma miejsce głównie w południowo-wschodniej i centralnej Polsce (województwa: małopolskie, podkarpackie, podlaskie, lubelskie). Takie spore rozdrobnienie gospodarstw jest bardzo niekorzystne dla rozwoju rolnictwa. Ogranicza między innymi możliwości zwiększenia towarowości produkcji rolnej. Taka sytuacja nie pozwala również na specjalizację danego obszaru.

Większość producentów rolnych nie produkuje na rynek, a całość produkcji służy samozaopatrzeniu lub przeznacza więcej na samozaopatrzenie niż sprzedaje. Jednak i w przypadku rozdrobnienia gospodarstw rolnych widoczna jest tendencja spadkowa. Po roku 1990 systematycznie zmniejszała się liczba gospodarstw rolnych. Wśród gospodarstw indywidualnych postępuje proces polaryzacji polegający na zwiększaniu się liczby gospodarstw najmniejszych i największych, kosztem średnich.

Biorąc pod uwagę średnią wielkość gospodarstwa w naszym kraju ciągle jeszcze powierzchnia jest nieduża i wynosi 10,23 (dane z 2010r.), przy czym jeszcze raz należy zaznaczyć, że większość gospodarstw w Polsce to gospodarstwa małe, nie przekraczające 5 ha. Istnieje przy tym znaczne zróżnicowanie regionalne.

Różnice w strukturze obszarowej gospodarstw rolnych Hiszpanii i Polski wynikają nie tylko ze sposobu użytkowania ziemi, ale również z różnych kierunków produkcji rolnej. Rolnictwo hiszpańskie wyspecjalizowało się w produkcji roślin. Są to uprawy trwałe, gdzie dominującą pozycję zajmują oliwki (druga pozycja w świecie, rok 2005) w południowej części Hiszpanii, winorośl (Katalonia, Walencja oraz Andaluzja), drzewka cytrusowe (Murcja z Walencją). Największa powierzchnia gruntów ornych przypada na zboża: pszenicę, zwłaszcza na Mesecie Iberyjskiej, żyto i kukurydzę na północy kraju i ryż na południu, a poza tym : warzywa, ziemniaki, buraki cukrowe. W południowej części kraju zbiera się korę z dębu korkowego; na Wyspach Kanaryjskich uprawia się banany oraz trzcinę cukrową. Hiszpanie trudnią się też hodowlą owiec (Meseta Iberyjska) i bydła (północna część Hiszpani). Rozwinięte jest także rybołówstwo morskie (przede wszystkim tuńczyków i sardynek).

Produkty pochodzenia rolniczego stanowią poważną pozycję eksportową Hiszpanii, dostarczając niemal 1/5 wpływów z eksportu. Pod względem eksportu owoców cytrusowych kraj znajduje się w ścisłej światowej czołówce. Eksportuje się również artykuły spożywcze z owoców, oliwki, oliwę z oliwek oraz wino.

Poza cytrynami, pomarańczami i mandarynkami prowadzi się uprawy kasztanów, migdałów, granatów i bananów. Dobrze rozwinęła się uprawa winnej latorośli, oliwek i produkcja wina. Wśród zbóż do najważniejszych należą uprawy pszenicy, jęczmienia, żyta i owsa, na obszarach sztucznie nawadnianych ryżu. Stosunkowo dobrze rozwinęła się uprawa buraków cukrowych i ziemniaków.

Ze względu na inne warunki klimatyczne w Polsce uprawia się przede wszystkim zboża i ziemniaki. Z tego względu w żadnym innym kraju na świecie nie spożywa się tak dużej liczby potraw z mąki i ziemniaka. W ogólnym obszarze wszystkich zasiewów największym arealem o wartości 67% charakteryzują się zboża. Składa się na to uprawa pszenicy, żyta, jęczmienia oraz owsa. Ponad 8% ogólnej powierzchni zasiewów to rośliny pastewne. Należą do nich: lucerna, kukurydza i koniczyna. Ale trzeba również podkreślić, że Polska jest w czołówce producentów warzyw na rynku europejskim. Zajmujemy obecnie pierwsze miejsce w dziedzinie produkcji kapusty i marchwi, jesteśmy drugim krajem w kolejności produkującym cebulę, trzecim w produkcji ogórków i piątym, jeśli chodzi o produkcję kalafiorów.

Trochę inaczej wygląda rolnictwo na Balearach, które są archipelagiem wysp położonych w zachodniej części Morza Śródziemnego i stanowią autonomiczny region Hiszpanii. . Głównym źródłem dochodów mieszkańców wysp są usługi turystyczne i praca w rolnictwie (uprawiają zboża, drzewa cytrusowe, oliwki, winną latorośl, migdałowiec oraz figowiec). Mieszkańcy zajmują się także hodowlą owiec, bydła oraz trzody chlewnej. Trudnią się również rybołówstwem. Rozwija się tu przemysł spożywczy oraz skórzany, kwitnie też rzemiosło artystyczne.

Zanim rozwinęła się turystyka, ludzie żyli tutaj dosyć skromnie. Śledząc historię dowiadujemy się, że ludzie najbardziej zasłużeni otrzymywali gospodarstwa w głębi wyspy, gdzie uprawiali drzewa cytrusowe i oliwne, hodowali owce. Nie przynosiło to ogromnych dochodów, jednak mieszkańcy wybrzeża żyli znacznie skromniej, ponieważ na wyspach gospodarka była bardzo słabo rozwinięta i dlatego możliwości zatrudnienia były małe. Kiedy wyspy zyskały na popularności i nastąpił gwałtowny rozwój turystyki

sytuacja się odwróciła. Uprawa i hodowla przynosi obecnie mniejsze dochody, a wybrzeże to najbogatsza część wysp.

Znaczącą rolę na rynku europejskim spełnia hiszpański przemysł spożywczy (winiarski, olejarski, rybny, przetwórstwo owoców i warzyw), który rozwinął się w całym kraju, z największymi ośrodkami w Madrycie, Barcelonie i Walencji.

W ostatnich latach Hiszpania została głównym producentem suchych owoców w UE. Powierzchnia ich upraw stale wzrasta. Do owoców suchych najczęściej uprawianych należą: migdały, orzechy laskowe, orzechy, pistacje oraz ceratonia znana pod nazwą chleba świętojańskiego.

W Hiszpanii hodowla jest stosunkowo mniej ważną gałęzią produkcji rolnej, chociaż ma ona w kraju wielowiekowe tradycje. Największe pogłowie posiadają stada owiec, znacznie mniejsze zaś bydła i kóz. Duże znaczenie dla kraju ma rybołówstwo i produkcja konserw rybnych. Największe porty rybackie skupiły się nad Zatoką Biskajską i na terenie Galicji.

Analizując warunki polskie najbardziej rozpowszechnionym rodzajem hodowli zwierząt w kraju jest chów trzody chlewnej. Obecnie pogłowie tych zwierząt wynosi 17 mln. sztuk, co pozwala nam zajmować szóstą pozycję w klasyfikacji światowej. Liczba sztuk bydła liczy obecnie w Polsce 7mln. Ostatnie lata przyniosły tendencję zaniku w naszym kraju hodowli owiec. Trudni się tym tylko, co setne gospodarstwo rolne w kraju. Powojenna Polska prawie całkowicie charakteryzuje się likwidacją chowu kóz. Liczba kóz szacowana jest obecnie na ok.30 tys. sztuk, występują pojedynczo i są raczej ozdobą gospodarstwa. Możemy natomiast pochwalić się tradycją w hodowli pszczoł i produkcji miodu.

Pewnym ewenementem na skale światową jest rozpoczęcie w 1994r. w naszym kraju, w naszych warunkach klimatycznych hodowania strusi afrykańskich. 38 ferm zlokalizowanych na terenie naszego kraju posiada łącznie 410 sztuk tych egzotycznych ptaków.

Nie bez znaczenia jest fakt, że rolnictwo w Hiszpanii jest bardziej wrażliwe na zmiany pogody z roku na rok, niż w wielu innych regionach Europy, ponieważ główne czynniki mające wpływ na produkcję rolną (gleby, ukształtowanie terenu i klimat) są tutaj mniej odpowiednie dla rolnictwa, niż w innych krajach. Wysokość produkcji rolnej w Hiszpanii w poszczególnych latach może różnić się nawet o 20%. Wynika to przede wszystkim z bardzo zmiennych warunków pogodowych.

Z tego względu wiele gospodarstw, szczególnie na wyspach, różnicuje działalność w kierunku nierolniczej, najczęściej turystyki wiejskiej. Wykorzystując sprzyjające warunki klimatyczne rolnicy inwestują w infrastrukturę zapewniającą ciekawy pobyt i dobry wypoczynek w gospodarstwach rolnych, dzięki czemu mogą osiągać znaczne korzyści finansowe.

3. Zmiany w funkcjonowaniu i roli gospodarstw rolnych w kontekście zachodzących przemian gospodarczych.

Hiszpańskie rolnictwo przechodziło istotne przeobrażenia strukturalne. Tradycyjny charakter tego sektora nie pozwoliłby osiągnąć w tak krótkim czasie radykalnej poprawy sytuacji ekonomicznej producentów rolnych. Przemiany na obszarach wiejskich uzależnione są od rangi i charakteru rolnictwa w regionie i mikroregionie. Podstawowym podmiotem w rolnictwie jest gospodarstwo rolne, które dążąc do maksymalizacji dochodu

jest jednocześnie miejscem pracy dla członków rodziny, zapewniającym elementarne podstawy egzystencji.

Przemiany w rolnictwie odnoszą się zarówno do rolników, jak i ich gospodarstw. W procesach przemian wieś znalazła się w niezwykle trudnej sytuacji. U podstaw zainteresowania się przedsiębiorczością leży przede wszystkim pogarszająca się sytuacja dochodowa społeczeństwa wiejskiego oraz upatrywanie w niej szans na przezwycięzenie niekorzystnych zjawisk takich jak: bezrobocie, apatia społeczna. Rolnictwo zmienia i rozszerza swoją funkcję. Przemiany te wymusza głównie sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych. Kierunki tych przemian są wyznaczone, lecz tempo ich wprowadzania zależy głównie od wielkości finansowego wsparcia krajowego i unijnego.

W wyniku ewolucyjnych przemian społecznych i gospodarczych na terenach wiejskich przestano utożsamiać wieś głównie z rolnictwem. Tereny wiejskie przejęły wiele funkcji pozarolniczych, które pozwoliły ich mieszkańcom na zatrudnienie w innych, bardziej efektywnych działach gospodarki

To gospodarstwa rolne były głównym źródłem dochodów na Minorce. W latach 60- tych nastąpił boom turystyczny w Hiszpanii, bogaci mieszkańcy Europy kupowali działki i budowali na nich apartamenty. Przedsiębiorcy budowlani skoncentrowali swoje zainteresowanie na terenach budowlanych nad zatoczkami nadmorskimi. Zamieszkujący tam rolnicy nie czynili specjalnie nic, by przyciągnąć turystów, sytuacja ta jednak w ostatnich latach zmienia się. Dawne gospodarstwa rolne zamieniane są na gospodarstwa agroturystyczne. Rząd oraz społeczność Hiszpanii widzą potrzebę równowagi pomiędzy koniecznością udostępnienia naturalnych zasobów przyrody i podzielenia się tradycyjnym spokojem czy sposobem? życia z turystami i ewentualnymi nabywcami ziemi z Europy, a ochroną środowiska naturalnego przed nadmierną interwencją człowieka i rozwojem przemysłu turystycznego. Nie dotyczyło to jednak tak do końca Minorki. Teren tej wyspy objęty jest ścisłą kontrolą, budownictwo i urbanistyka są ściśle kontrolowane pod kątem ochrony środowiska. Odbywa się to kosztem stosunkowo małej ilości turystów, których ilość spada z roku na rok na wyspie (w porównaniu do innych terenów Hiszpanii), a co za tym idzie małych dochodów z turystyki. Dlatego zdania mieszkańców wyspy są podzielone co do tego, czy rozwijać turystykę, czy zachowywać tradycyjną nieskażoną przyrodę. Ostatecznie niezależnie czy to się podoba, czy też nie przyjęto za cel zachowanie dawnego stylu życia, warunków kulturowych, środowiska naturalnego w nie zmienionym stanie. Takie stanowisko jest nadal priorytetem dla władz Minorki. Jak wynika z definicji, produkcja rolna jest podstawową funkcją gospodarstwa rolnego, jednakże w dzisiejszych czasach zwraca się uwagę na fakt, że gospodarstwo pełni wiele funkcji pozaprodukcyjnych, a są to między innymi:

- * dostarczenie tradycyjnych wartości kulturowych oraz pielęgnowanie tradycji kulturowych
- * zachowanie krajobrazu i specyficznych ekosystemów,
- * ochrona różnorodności biologicznej,
- * kontynuacja tradycyjnych metod gospodarowania, które to stanowią o dziedzictwie przyrodniczym i kulturowym regionu,
- * produkcja zdrowej żywności wysokiej jakości – rolnictwo ekologiczne.

Dywersyfikacja jest procesem, w którym rolnicy poszukują alternatywnego dochodu, innego niż uprawa roślin lub konwencjonalny chów żywego inwentarza. Większość rolników dostosowuje swoje gospodarstwa w taki sposób, aby zaspokoić potrzeby rynkowe i utrzymać dotychczasowy poziom życia.

Jest wiele powodów, dla których rolnicy szukają zróżnicowania dochodów i proces ten postępuje od dłuższego czasu. Pierwszą przyczyną jest zazwyczaj przyczyna ekonomiczna, następnie znaczenie mają inne przesłanki. Najważniejszą z nich mogłaby być szczególna przydatność gospodarstwa rolnego (na przykład duży ładny i wygodny dom wiejski, dobrze przystosowany do zapewnienia noclegów i posiłków, a przez to przydatny dla celów agroturystyki), o korzystnej lokalizacji (na przykład na skraju wsi, ze stajnią i pastwiskiem dla koni) albo umiejętności i zainteresowania rolnika (na przykład oprowadzanie gości, wycieczek, otwarte gospodarstwo rolne, albo zajęcia sportowe), co dobrze rokuje przy podejmowaniu decyzji, że w gospodarstwie będzie dobrze rozwijała się działalność agroturystyczna. Jeśli w gospodarstwie tradycyjnie uprawiana jest winorośl – naturalnym kierunkiem rozwoju gospodarstwa jest produkcja winiarska, jeżeli pozyskiwane jest mleko surowe krowie, owcze lub kozie, można pomyśleć o niewielkiej serowni, jeżeli w gospodarstwie znajduje się sad oliwny – naturalnym kierunkiem rozwoju jest tłoczenie oliwy, a przypadku produkcji zwierzęcej – wyrób tradycyjnych wędlin np. sobrasady. Przy wszystkich przejawach działalności poza turystyką ogromne znaczenie ma tu fakt, że zajęcia te znane są w rodzinie rolniczej od wieków, że wykonywano je w przeszłości, że w gospodarstwie znajdują się już odpowiednie budynki, maszyny i urządzenia do tego rodzaju działalności. Oczywiście zawsze spełnić należy wymagane prawem warunki, co wcale nie jest ani łatwe, ani tanie, ale wykonalne. Posiadanie jednocześnie certyfikatu gospodarstwa ekologicznego podnosi atrakcyjność takich wyrobów na rynku, co w połączeniu z działalnością agroturystyczną pomaga tworzyć własny, mały rynek zbytu. Sprawdza się to szczególnie w przypadku produkcji serowskiej, gdzie produkt jest dość trwały, stosunkowo łatwy w transporcie, a stali goście potrafią zarezerwować całą bieżącą produkcję. Wiele udanych przedsięwzięć dodanych do prowadzonej dotychczas działalności w gospodarstwie rolnym zostało dopasowanych do istniejących zasobów.

Prowadzenie zróżnicowanego gospodarstwa jest niewątpliwie wyzwaniem dla rolników posiadających tradycyjne kwalifikacje w zakresie produkcji żywności. Większość nowych przedsięwzięć będzie też zależała od zakresu dodatkowych przepisów i regulacji związanych z zakresem działalności, poza planem zagospodarowania, ubezpieczeniami zdrowotnymi, bezpieczeństwem, higieną i tak dalej. Istnieje jednakże wiele przykładów gdzie dobrze zaplanowana dywersyfikacja przyczyniła się do osiągnięcia dużego sukcesu dla gospodarzy (wygenerowała nowe dochody w gospodarstwie i nowe miejsca pracy na obszarach wiejskich). Przyszłość rolnictwa jest ściśle związana ze zrównoważonym rozwojem obszarów wiejskich. W niektórych częściach Unii Europejskiej rządy państw członkowskich wspomagają tradycyjne praktyki gospodarowania. Przykładem takiego kraju jest Hiszpania. Po rozszerzeniu Unii Europejskiej obszary wiejskie zajmują 90% terytorium. Ludzie przez wieki tworzyli lokalne kultury, których różnorodność jest tak wielka jak różnorodność przyrody i klimatu. Obowiązkiem każdego z nas jest zrozumienie, ochrona i zachowanie tego dziedzictwa, a także odbudowa tego co zostało zniszczone. Rządy oraz miejscowe władze na wielu obszarach szukają sposobu, jak zachęcić lokalne społeczności do dalszego użytkowania tradycyjnych domów, budynków gospodarczych, albo tak delikatnego ich przekształcenia dla nowych celów i zadań aby zachowały nadal swój dawny charakter. Poza tym sposobu na podtrzymanie tradycyjnych praktyk rolniczych, utrzymywanie tarasów, żywopłotów, murów z luźno ułożonych kamieni do podziału pól na kwatery, albo inne kształtowanie krajobrazu przy zachowaniu w harmonii tradycyjnych i współczesnych budynków. Właśnie o to troszczy się rząd Minorki. Nie przeceniając znaczenia wielu omawianych tu nowych funkcji gospodarstw rolnych należy spodziewać się, że ich rola w niedalekiej przyszłości z pewnością ulegnie powiększeniu.

4. Miejsce agroturystyki i sprzedaży bezpośredniej w dochodach gospodarstw

Minorka jest drugą co wielkości wyspą Balearów położoną u wybrzeży Hiszpanii, w bliskim sąsiedztwie innej wyspy – Majorki. Baleary są trzecią z kolei wspólnotą autonomiczną Hiszpanii pod względem rozwoju gospodarki, w tym turystyki. Najbardziej wśród wysp Balearów rozwiniętym gospodarczo obszarem jest Majorka. Przy czym nadmierny i niekontrolowany rozwój gospodarczy przyniósł jej, poza korzyściami, także wiele ogromnych problemów, szczególnie środowiskowych, których rząd Balearów chce zaoszczędzić mniej rozwiniętej Minorce.

Minorka od wielu lat była chroniona przed zniszczeniem jej unikalnego piękna i zasobów przyrodniczych. W 1993 roku wyspa została wpisana na listę UNESCO jako Rezerwat Biosfery. Na wyspie znajdują się też: park krajobrazowy (z ang. natural park), pięć rezerwatów przyrody, rezerwat morski i 19 obszarów Natura 2000. Minorka jest uznawana za unikalną, zarówno ze względu na wyjątkowe bogactwo fauny i flory, jak i różnorodność zachowanych krajobrazów śródziemnomorskich. Niezmieniony krajobraz wyspy jest traktowany jako wartość nie tylko przez turystów, ale przede wszystkim przez mieszkańców wyspy. Lokalna społeczność szanując otaczającą przyrodę nie tylko ją chroni, ale także integruje z nią tradycyjną architekturę oraz zabudowę zgodną z lokalnymi zwyczajami.

Okolo 30% powierzchni wyspy zajmuje roślinność nie będąca przedmiotem produkcji rolniczej. Zalicza się do niej przede wszystkim zadrzewienia (sosny, dęby oraz drzewa dzikiej oliwki). Niemniej jednak jako ziemię potencjalnie rolną traktuje się ponad 98% powierzchni. Minorka jest zieloną wyspą, o bogatych łąkach i pastwiskach. Każde poletko odgródzone jest od sąsiednich kamiennymi murkami, które są charakterystyczne dla krajobrazu wyspy. W ten typowy dla Minorki krajobraz rolniczy wpisane są bardzo liczne zabytki przeszłości – zamieszkałe w epoce brązu jaskinie, warownie taloickie, kamienne domki pasterskie, domy grzebalne – świetnie komponujące się z zielonym otoczeniem. Użytki zielone są często poprzecinane ścieżkami dla rowerzystów i spacerowiczów. Wspomniane wcześniej przyrodnicze i krajobrazowe wartości wyspy są nie tylko przedmiotem dumy miejscowej ludności, ale stanowią także podstawy do prowadzonej na wyspie działalności turystycznej. Ekstensywne najczęściej użytkowanie rolnicze ma dobry wpływ na stan środowiska naturalnego wyspy oraz siedliska cennych gatunków roślin i zwierząt. Bardzo ważne dla zachowania stanu środowiska naturalnego wyspy jest utrzymanie równowagi pomiędzy gospodarką prowadzoną na wyspie, a dobrym stanem siedlisk roślin i zwierząt występujących na tym terenie. Ci, którzy dbają o gospodarkę wyspy bardzo by chcieli powiększenia liczby miejsc pracy przy zachowaniu dotychczasowego, niespiesznego, charakterystycznego dla basenu Morza Śródziemnego, stylu życia jej mieszkańców oraz zachowania wszystkich walorów krajobrazu przyrodniczego i kulturowego. W związku z tym prowadzona jest bardzo świadoma polityka samoograniczenia się w rozwoju gospodarczym. Rozwój gospodarczy, który wszędzie w Europie miał wyrównać różnice w poziomie życia między miastem a wsią, tu musi być szczególnie kontrolowany. Jest potrzeba by rolnicy, których dochody z rolnictwa stale maleją z powodu obniżania się dochodowości produkcji rolnej, znajdowali dla siebie dodatkowe miejsca pracy, najlepiej na miejscu, w gospodarstwie rolnym. Takim najprostszym rozwiązaniem jest tu agroturystyka oraz sprzedaż z gospodarstwa zarówno pierwotnych jak i przetworzonych produktów rolniczych. W wyniku sprzedaży z gospodarstwa produktów pierwotnych rolnik przechwytuje zarówno premię hurtową jak i detaliczną, może więc w ten sposób nieco podnieść swoje dochody. Dopiero jednak

przetwórstwo produktów pierwotnych te dochody znacząco zwiększa. Ze względu na specyfikę produkcji rolniczej Minorki, gdzie, co jest nietypowe dla basenu Morza Śródziemnego, chętnie chowa się bydło, szczególnie mleczne, takim typowym produktem przetworzonym są sery z mleka krowiego. Wyspa słynie z produkcji smacznego żółtego sera Mahón-Menorca (formatge Mahón-Menorca), którego tradycje produkcji mają już ponad 3000 lat. Sery krowie są bardzo popularne na wyspach i na lądzie na terenie Hiszpanii, niektóre zdobyły (jak ser z Mahon) europejskie oznaczenia ochronne, eksportuje się je także do innych krajów Europy np. Niemiec i Anglii. Są gospodarstwa, które całość wyprodukowanego przez siebie mleka przerabiają na sery i takie, z reguły większe, które tylko część produkcji przerabiają we własnym zakresie, a resztę mleka wywożą do zlewni zbiorczej przy mleczarni. Sprzedaż bezpośrednia nie dotyczy wyłącznie serów krowich. Na Minorce w ten sposób zbywa się wino produkowane przez większe i mniejsze winnice, oliwę z oliwek, sery owcze i kozie, miód, przetwory mięsne i mięso. Sprzedaż produktów odbywa się zarówno prosto z domu, jak i poprzez sklepiki i sklepy delikatesowe zarówno prywatnych przedsiębiorców, jak i prowadzone przez kooperatywy zakładane przez samych rolników. Także przedsiębiorcy spoza granic Hiszpanii nawiązują umowy handlowe z wytwórcami poszczególnych wyrobów, gwarantując im w ten sposób opłacalny eksport do innych krajów. Bardzo często przedsiębiorcy ci trafiają na Minorkę w celach turystycznych i poznane właśnie w czasie wakacji produkty uznają za godne sprowadzenia do swoich ojczyстых krajów, co dodatkowo świadczy o stymulującym wpływie rozwoju turystyki na całą gospodarkę turystycznych regionów. Dobrymi odbiorcami tych produktów są także licznie odwiedzający Minorkę „normalni” turyści, kupujący produkty regionalne dla siebie i znajomych, bez odsprzedawania ich dalej.

Rolnicy w wyniku przetwarzania produkcji pierwotnej i zbywania przetworów na własną rękę zwiększają dochodowość gospodarstw od 15 do 75%. Przetwórstwo produktów w warunkach domowych musi spełniać wymogi bezpieczeństwa żywności zarówno na poziomie krajowym jak i europejskim. Odbywa się ono pod nadzorem odpowiednich służb weterynaryjnych i sanitarnych. Patrząc z boku i mając w pamięci polskie doświadczenia stwierdzić trzeba, że obie te służby są zdecydowanie bardziej przyjaźnie nastawione do minorkańskich rolników, niż to się dzieje w Polsce. U nas wymogi formalne, których spełnienie jest możliwe wyłącznie przy ogromnych nakładach inwestycyjnych, zabijają pomysły na przetwarzanie żywności już przy pierwszych próbach. Toteż i u nas w Wielkopolsce przetwórców-rolników jest niewielu. Na Minorce, mimo działania w oparciu o te same europejskie przepisy, od których krajowe mogą być tylko bardziej surowe, widać ogromny ruch w tym obszarze. Przetwórstwo oraz sprzedaż bezpośrednia są realizowane w wielu gospodarstwach rolnych, a wymogi bezpieczeństwa są tak formułowane, że rolnik jest w stanie je spełnić.

Zupełnie inna sytuacja dotyczy rozwijania agroturystyki. Niezaprzeczalne walory wyspy, które predestynują ją jak najbardziej do rozwijania turystyki, stanowią bowiem wartość same w sobie. Nadmierny rozwój turystyki mógłby je zniszczyć, w związku z czym rozwój ten jest ściśle reglamentowany. Gospodarstwo rolne, aby móc rozwinąć działalność agroturystyczną musi spełnić szereg warunków formalnych i organizacyjnych. Przede wszystkim adaptacja gospodarstwa do nowych funkcji nie może zmienić charakteru budynków, stopnia ich integracji z otoczeniem. Tradycyjna wiejska architektura ma zastosowanie także w przypadku obiektów nowych, które muszą spełniać wymagania przyzwyyczajonych do komfortowych warunków wypoczynku gości. Jest to warunek honorowany przez wszystkich, dzięki czemu nowopowstające obiekty agroturystyczne doskonale komponują się z otoczeniem i nie zmieniają tradycyjnego charakteru obszarów wiejskich. Wiejski powinien być także charakter przestrzeni,

zarówno mieszkalnych jak i wypoczynkowych, oddawanych do dyspozycji gościom. Wystrój, meble, firany, grill w ogrodzie, altana wypoczynkowa – wszystko to nawiązuje do dawnych tradycji urządzania domów na wsi. Jednocześnie wszystkie elementy wyposażenia powinny gwarantować komfort wypoczynku, reprezentować wysoki poziom estetyczny i absolutne bezpieczeństwo sanitarne. Ponadto w gospodarstwie rolnym, które sięga po taki sposób zarobkowania, w dalszym ciągu musi być prowadzona produkcja rolnicza. To rolnicze zaplecze stanowi o atrakcyjności oferty gospodarstwa agroturystycznego, umożliwia bowiem, interesującą dla wielu gości, możliwość obserwowania rolnika przy jego zajęciach, brania udziału w pracach rolnych i korzystania z płodów wyprodukowanych w gospodarstwie. Nie można rozpocząć prowadzenia działalności agroturystycznej z marszu, kierując się wyłącznie własną chęcią. Trzeba uzyskać stosowne zezwolenia zarówno na poziomie własnej gminy jak i rządowe, co nie jest proste. Na Minorce działa w związku z tymi przemyślanymi trudnościami nie więcej niż 10 gospodarstw agroturystycznych, do których min. należą:

Agroturismo Sant Joan de Binissaida
Tel. (+34) 971 355 598 - Fax. (+34) 971 355 001
Camí de Binissaida, 108
07720 Es Castell - Menorca - Illes Balears

Hotel Rural Sant Ignasi
Tel. 971 385 575 - Fax. 971 480 537
Carretera Cala Morell
07760 - Ciutadella - Menorca - Illes Balears

Agroturismo Sa Torre Blanca
Tel. 971 188 308 - 609 228 704
Albufera des Grau
Maó - Menorca - Illes Balears

Agroturismo Alcaufar Vell
Tel. +34 971 151 874 - Fax. +34 971 151 492
Ctra. de Cala Alcalfar, Km. 7,3
Sant Lluís - Menorca - Illes Balears

Agroturismo Binisafullet Vell
Tel. 971 156 633 - Fax. 971 156 646
Ctra. Binisafuller, 64
Sant Lluís - Menorca - Illes Balears

Gospodarstwa agroturystyczne osiągają z działalności turystycznej do 75% swoich dochodów, co nie dziwi, bo przecież Minorka jest jednym, z chętniej odwiedzanych miejsc na świecie, a oferty przygotowane przez gospodarstwa cieszą się uznaniem na konkurencyjnym turystycznym rynku Wysp Balearów.

Wyciągając z pobytu na Minorce wnioski dla Polski i Wielkopolski stwierdzić należy, że zarówno przy rozwijaniu u nas przetwórstwa i sprzedaży

bezpośredniej z gospodarstwa jak i rozwijaniu agroturystyki, mamy się na czym wzorować. Bardziej przyjazna atmosfera „przepisowa”, szczególnie jeśli chodzi o przepisy krajowe oraz interpretacje przepisów unijnych, u nas także pozwoliłaby na bujny rozkwit przetwórstwa w gospodarstwach i ponowne pojawienie się na rynku wielu produktów regionalnych, które dawno z niego wypadły, bo nie nadają się z różnych względów do produkcji masowej. Nie trzeba zaznaczać, że te możliwości poprawiłyby znacząco kondycje wielu niewielkich gospodarstw rolnych, które z samej nieprzetworzonej produkcji rolniczej utrzymać się nie mogą, a z racji kiepskiego wykształcenia ich właścicieli, nie mają też szans na dochód z zatrudnienia poza rolnictwem. Także ogromny szacunek, okazywany środowisku naturalnemu i kulturowemu, który ogranicza rozwój agroturystyki na Minorce, jest czymś, co –choćby w ograniczonym stopniu – należał próbować wprowadzić w Polsce. U nas dziedzictwo kulturowe szanowane jest dopiero wtedy, gdy ma rangę zabytku, a i tu czasami nie ma środków na czynną ochronę. Nikt też nie prowadzi edukacji środowisk wiejskich w tym zakresie. Stąd z krajobrazu polskich wsi znikają te elementy kulturowe, które nie dają bezpośrednich korzyści, a wydają się niemodne lub tylko nienowoczesne. Ślepo powielane są też „miejskie” wzorce estetyczne. Jest to o tyle ważne, że agroturystyka wszędzie na świecie w swojej idei opiera się na tradycji i do niej odwołuje. Konkurencja rośnie i może się zdarzyć, że klient będzie miał do wyboru podobną w standardzie ofertę, różniącą się tym, że jeden obiekt będzie autentycznie wiejski, a drugi „nowomodny” – jakich są setki, i to właśnie dlatego ten drugi może nie zostać wybrany. Minorce udało się z powodzeniem połączyć tradycyjny wygląd gospodarstw i wystrój wnętrz z nowoczesnymi rozwiązaniami, nam też to może przynieść wymierne korzyści, ważne zarówno dla kieszeni kwaterodawcy, jak i dla całego kraju, bo obszary wiejskie będą dzięki temu mogły zachować swój walor kulturowy, jednocześnie dobrze zarabiając.

5. Organizacje i instytucje wspierające dywersyfikację działań w gospodarstwach rolnych Hiszpanii.

Konieczność zapewnienia potrzeb środowiskowych w ramach aktywności rolniczej powoduje potrzebę podjęcia takich działań, które będą zarówno produktywne i dochodowe, jak i zrealizowane z należnym szacunkiem dla środowiska przyrodniczego. Ten budowany obecnie proces wymaga mocnego zaangażowania się rolników w poszukiwanie takich rozwiązań, które zapewnią możliwość harmonijnego współistnienia rolnictwa i środowiska naturalnego, oraz które równocześnie zapewnią wymierne korzyści dla społeczności lokalnej.

W kreowaniu polityki rolnej w zakresie dywersyfikacji gospodarstw podstawową rolę odgrywają władze regionalne, w tym Ministerstwo Rolnictwa i Rybołówstwa Rządu Wysp Balearów.

Ryc. Grupa doradców w delegaturze władz regionalnych

Głównym kierunkiem działalności jest promocja żywności wysokiej jakości o tradycyjnym charakterze. Zajmuje się tym IQUA Instytut ds. Jakości Produktów Agrospożywczych Wysp Balearów. IQUA (Institut de Qualitat Agroalimentaria de les Illes Balears) powstał w 2001 roku i jest organem administracji do spraw przestrzegania prawa podległym Ministerstwu Rolnictwa i Rybołówstwa W Instytucie są scentralizowane wszystkie kompetencje dotyczące promocji i kontroli jakości żywności na poziomie lokalnym i wspólnotowym. IQUA ma uprawnienia w zakresie wyszukiwania produktów żywnościowych, dokumentowania i przeprowadzania zatwierdzania na Balearach oraz przekazywania do Madrytu, do Ministerstwa Rolnictwa i Rybołówstwa, które koordynuje te działania i jest łącznikiem między regionami Hiszpanii.

W zadaniach Instytutu IQUA jest także certyfikacja i kontrola jakości win ubiegających się o oznaczenie geograficzne (Indicacio geografica) i napojów spirytusowych (Denominacio geografica) z Wysp Balearów.

Baleary mogą się poszczycić 2 gatunkami win „DO” (Denominacions d Origen) Binissalem Mallorca oraz Pla i Llevant Mallorca i gatunkami win stołowych z różnych wysp. Uznanie zyskało „palo”(likier - czarny balsam) oraz „herbes” (napój alkoholowy z dodatkiem ziół).

Również „ensaimada” (rodzaj ciasta drożdżowego), „sobrassada”(wieprzowa kiełbasa z papryką do smarowania), „mahon” (ser z mleka krowiego) należą do produktów, które kojarzą się z Minorką i Majorką, z oryginalną żywnością o gwarantowanej wysokiej jakości.

Instytut IQUA podejmuje szereg inicjatyw promujących produkty wśród konsumentów – udział w targach i festynach, organizacja degustacji podczas ważnych imprez kulturalnych czy sportowych, a także w hotelach, wydzielone – ze specjalną aranżacją, ekspozycje w sklepach. Ministerstwo Rolnictwa i Rybołówstwa Rządu Wysp Balearów opracowało program informacyjny o lokalnej żywności wysokiej jakości i wdraża go wśród dzieci oraz młodzieży szkolnej. Są to zajęcia 1,5 godzinne obejmujące część teoretyczną – informacje na temat surowców, produkcji i producencie oraz część praktyczną – ocenę walorów produktu przez degustację. W terminie późniejszym dzieci jadą na wycieczkę dydaktyczną. Może to być wyjazd szlakiem produktu lub poznanie wszystkich produktów regionalnych na danym obszarze. Szlaki „Agorutes del bon gust” zostały opracowane dla 7 produktów: oliwy, sera, sobrassady, wina (4), a Ministerstwo Rolnictwa i Rybołówstwa każdego producenta wyróżniło stosowną tabliczką informacyjną. Także zainteresowani turyści i mieszkańcy Balearów mogą wyruszyć szlakiem produktu i odkryć miejsca ich produkcji, poznać receptury i historię wyrobienia lokalnych specjałów, gdyż Ministerstwo organizuje promocyjne wyjazdy edukacyjne w ramach programu informacyjnego.

Rząd Wysp Balearów wspiera dywersyfikację gospodarstw w zakresie agroturystyki i turystyki współpracując z Balearskim Instytutem Turystyki IBATUR i Stowarzyszeniem Agroturystycznym Balearów (La Associacio Agroturismo Balear). Na oficjalnym portalu internetowym Rządu Wysp Balearów dotyczącym promocji turystyki IBATUR zamieszcza mnóstwo informacji stanowiących skarbnicę wiedzy dla turystów, którzy chcą odwiedzić Baleary lub już na nich przebywają. Portal sześciojęzyczny dostarcza informacji praktycznych o Majorce. Zawiera takie hasła jak: połączenia, zakwaterowanie, gastronomia, zakupy produktów żywnościowych i rękodzieła, terminy imprez kulturalnych i szereg innych. Turyści mogą wyszukiwać interesujące ich informacje, a przede wszystkim zarezerwować kwatery. Miłośnicy koni mają możliwość zdobycia informacji o centrach jeździeckich na Balearach szczególnie na Minorce i Majorce.

Corocznie wzrasta liczba turystów, którzy wybierają Minorę jako wspaniałe miejsce, gdzie można przemierzać wyspę na rowerze i poznawać jej historię, kulturę oraz walory przyrodnicze. Działania w zakresie dywersyfikacji gospodarstw na Balearach wspomaga również Stowarzyszenie Agroturystyczne Balearów zrzeszające właścicieli gospodarstw rolnych (fincas), w których prowadzona jest agroturystyka i właścicieli hoteli wiejskich. Agroturystyka na Balearach rozwija się w ściśle określonych ramach z jednej strony jest sektorem turystyki, a z drugiej stanowi część działalności rolniczej, gdyż funkcjonuje w gospodarstwie rolnym. Ze względu na obowiązujące przepisy - ograniczona do 12 liczba pokoi do wynajęcia turystom, czy też tylko rozbudowa (a nie budowa) budynku mieszkalnego na terenach chronionego krajobrazu – agroturystyka jest traktowana jako forma wypoczynku na łonie przyrody, jako filozofia życia gwarantująca ciszę, spokój, poznanie uroków życia wiejskiego, a także dobrego jedzenia o wysokiej jakości. Wiele gospodarstw agroturystycznych posiada status gospodarstwa ekologicznego i dzięki temu oferuje żywność wysokiej jakości. Do Stowarzyszenia należy 116 obiektów agroturystycznych, które są umieszczone na stronach internetowych www.agroturismobalear.com. Turysta może wybierać spośród obiektów agroturystycznych rozmieszczonych na wyspach - jest mapa, na której są ulokowane gospodarstwa. Każdy obiekt jest interesująco opisany, pokazany na zdjęciach, można również wirtualnie odwiedzić gospodarstwo i oczywiście dokonać rezerwacji. Jedną z ważniejszych organizacji rolniczych na Balearach są spółdzielnie. Różny jest poziom zorganizowania hiszpańskich producentów rolnych w poszczególnych sektorach. I tak w spółdzielniach jest zrzeszonych aż 70 % producentów oliwy z oliwek, a w sektorze owocowo – warzywnym do spółdzielni należy tylko 40 % rolników. Przed przystąpieniem Hiszpanii do UE istniało wiele różnego typu organizacji odpowiedzialnych za poszczególne sektory produkcji rolniczej. Wejście Hiszpanii do Unii Europejskiej doprowadziło do utworzenia Konfederacji Spółdzielni Rolniczych, która zrzesza wszystkie spółdzielnie rolnicze z terenu 17 autonomii. Stało się to dzięki temu, że producenci rolni zrozumieli, że najlepszą formą zapewnienia sobie zysków i skutecznego konkutowania na rynku unijnym jest współpraca i utworzenie jednej silnej struktury organizacyjnej. Doprowadzenie do powstania jednej konfederacji umożliwia dobrą współpracę z władzami, rozwiązywanie problemów rynkowych, zdobywanie pozycji na rynku krajowym, jak i europejskim, a także ułatwia pozyskiwanie środków unijnych. Jak się okazuje po upływie lat taka polityka jest skuteczna, gdyż w Hiszpanii sukcesywnie spada liczba rolników indywidualnych, a rośnie liczba spółdzielni i ich członków.

Od 2007 roku w Hiszpanii jest wdrażany nowy plan rozwoju spółdzielczości, w którym postawiono 4 główne cele:

1. zmiana mentalności rolników i ukierunkowanie ich działalności na potrzeby rynku,

2. tworzenie dużych spółdzielni oraz stowarzyszeń zrzeszających te spółdzielnie,
3. zwiększenie konkurencyjności na rynku krajowym i zagranicznym,
4. współpraca i wymiana doświadczeń zarówno na rynku krajowym jak i międzynarodowym,

Korzyści z przynależności producentów do spółdzielni są wymierne, a w całej Hiszpanii działa 4 tys. spółdzielni, do których należy ponad 900 tys. członków. Również te tendencje można zauważyć w spółdzielniach działających na Wyspach Balearach, a przykładem mogą być AGROVERD Manacor, Ramaders Agrupats Felanitx czy Cooperativa Agrícola San Bartomeu w Soller. AGROVERD Manacor jest jedną z grup wchodzących w skład spółdzielni zajmującą się uprawą warzyw, ziół aromatycznych i kwiatów. Dzięki współpracy między grupami możliwe było utworzenie jednego centrum dystrybucji w Palmie, do którego trafiają towary ze wszystkich grup. Następnie bogaty asortyment jest rozwożony do klientów – zgodnie z zamówieniami. Ramaders Felanitx jest grupą producencką współpracującą ze 110 producentami trzody chlewnej, owiec i drobiu. Zajmują się skupem i ubojem zwierząt oraz przetwórstwem mięsa. Produkują około 100 asortymentów mięsa i wędlin o bardzo wysokiej jakości, w tym słynną sobrasadę z Majorki.

Cooperativa Agrícola San Bartomeu w Soller jest spółdzielnią, której głównym kierunkiem działalności jest produkcja oliwy z oliwek. Zrzesza 400 plantatorów drzew oliwnych, uprawiających także drzewa cytrusowe i migdałowe. Prowadzi również sprzedaż detaliczną i hurtową towarów rolno- spożywczych.

W dywersyfikacji gospodarstw rolnych w Hiszpanii znaczącą rolę odgrywa Krajowe Stowarzyszenie Młodych Rolników ASAJA - największy z 4 ogólnokrajowych związków rolników, gdyż skupia około 45 % wszystkich rolników. ASAJA – LA ASOCIACION AGRARIA JOVENES AGRICULTORES – posiada Biura Regionalne w każdej z 52 prowincji. Również ASAJA - Baleary ma do spełnienia ważną rolę w rolnictwie Wysp Balearów. Ostatnie lata w związku z dynamicznym rozwojem turystyki na Balearach postawiły nowe zadania przed rolnictwem. Ze względu na specyficzne warunki klimatyczno- glebowo- przyrodnicze Wysp Balearów i lokalny rynek produktów rolno – spożywczych priorytetem stało się utrzymanie produkcji rolniczej jako przeciwwagi do ekspansywnego rozwoju sektora turystycznego. I w tym sektorze ASAJA – Baleary wytyczają nowe kierunki działalności rolniczej bazując na uprawach roślin i chowie zwierząt tradycyjnych dla Majorki oraz pozostałych wysp Balearów. Uprawa drzew oliwnych, cytrusów, migdałowców, winorośli, warzyw (pomidory, ziemniaki i inne), chów owiec i kóz, czy też tucz świń - szczególnie „porc negro” są skierowane na zaspokojenie potrzeb turystów licznie odwiedzających Baleary.

Wysoka jakość i oryginalność produktów rolno – spożywczych są wyróżnikiem gwarantującym ich zbyt wśród turystów i mieszkańców Balearów. Rząd Hiszpanii opracował i będzie wdrażał plan wsparcia chowu owiec i kóz w latach 2008 - 2013 przeznaczając na ten cel 350 mln euro z budżetu państwa i Unii Europejskiej. Będzie prowadzona promocja spożycia produktów owczych i kozich, która obejmie około 255 tys. hodowców hiszpańskich.

Ryc. Na Balearach opracowano program wsparcia owiec i kóz

Kolejną instytucją, która wspiera dywersyfikację gospodarstw rolnych i wpływa na rozwój obszarów wiejskich jest Izba Handlowa, w której gestii jest rozwój turystyki, handlu, przemysłu i usług. Izba Handlowa współpracuje z Uniwersytetem Wysp Balearów (UIB) i Ministerstwem Edukacji w zakresie seminariów, kursów, konferencji dla zainteresowanych grup przedsiębiorców i osób fizycznych działających w sektorze turystyki i rolnictwa. Uniwersytet Wysp Balearów kształci studentów w wielu profesjach przydatnych do rozwoju gospodarstw w różnych specjalnościach. Jednym z preferowanych kierunków jest jeździectwo, gdyż jest duże zapotrzebowanie na dobrze przygotowaną kadre, która świadczy usługi w centrach jeździeckich i w gospodarstwach agroturystycznych. W ramach „hippiki” są kształceni specjaliści zajmujący się takimi kierunkami jak: styl western, szkoły jeździeckie, styl parady, przejażdżki konno w plenerze, czy też hipoterapia. Młodzież dobrze przygotowana teoretycznie zdobywa umiejętności praktyczne podczas 9 miesięcznych praktyk w Centrum Jeździeckim w Son Molina. Całość kosztów przygotowania praktycznego pokrywa Uniwersytet Wysp Balearów – studenci płacą tylko wpisowe (40 euro). W rozwoju turystyki Majorki aktywna forma rekreacji, jaką jest jeździectwo jest jednym z wiodących kierunków i stąd takie podejście do przygotowania zawodowego w kształceniu kadry na Uniwersytecie Wysp Balearów.

Specyfika rolnictwa Wysp Balearów w kontekście dynamicznego rozwoju sektora turystyki wymaga rozważnej polityki rolnej, która pozwoli na rozwój i specjalizację gospodarstw rolnych z zastosowaniem nowych technik i technologii, a jednocześnie umożliwi zachowanie pięknej przyrody z bogatą florą i fauną, która jest magnesem przyciągającym turystów.

Działania w zakresie polityki rolnej i wdrażanie programów rozwoju obszarów wiejskich wspierane są przez fundusze unijne.

Ryc. Wsparciem przemian są dotacje

Hiszpański Fundusz Gwarancji Rolnej (FEGA) jest autonomiczną instytucją nadzorującą właściwe zastosowanie wsparcia udzielanego na mocy Wspólnej Polityki Rolnej w ramach Europejskiego Funduszu Rolniczego Gwarancji oraz Europejskiego Funduszu Rolniczego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Główne zadania FEGA to:

- wypłata refundacji wywozowych dla produktów rolnych wywożonych do państw trzecich;
- interwencja mająca na celu utrzymanie równowagi na rynkach rolnych;
- płatności bezpośrednie dla rolników;
- dofinansowanie dla działań informacyjnych i promocyjnych dotyczących produktów rolnych na rynku wewnętrznym Wspólnoty oraz w państwach trzecich;
- pomoc restrukturyzacyjna i na rzecz dywersyfikacji w sektorze cukru;
- dystrybucja wsparcia finansowego Wspólnoty na rzecz programów rozwoju obszarów wiejskich.

Wychodząc na przeciw potrzebom coraz intensywniej prowadzonej gospodarki rolnej i mając na uwadze wartość przyrodniczą Minorki organizacje GOB i CARB opracowały i zrealizowały projekt „Promocja umów na rzecz środowiska”. Celem projektu jest promocja praktyk rolniczych przyjaznych przyrodzie wśród rolników na Minorce.

GOB I CARB wprowadziły znaczące zmiany w nastawieniu lokalnych rolników do realizacji programów na rzecz środowiska. Efektem czego było dobrowolne zawieranie umów na rzecz określonych działań pro-środowiskowych. Projekty te finansowane są przez Lokalną Grupę Działania ILLA DE MENORCA oraz Lokalną Radę Minorki.

6. Pozytywne wzorce dywersyfikacji działań gospodarstw rolnych w Hiszpanii.

Minorka od wielu lat jest chroniona przed zniszczeniem jej unikalnego piękna i zasobów przyrodniczych. W 1993 roku została wpisana na listę UNESCO jako Rezerwat Biosfery i ponad 70 proc. jej powierzchni objęte jest ochroną. Minorka uznawana jest za unikalną, zarówno ze względu na wyjątkowe bogactwo fauny i flory, jak i różnorodność zachowanych krajobrazów śródziemnomorskich. Niezmieniony krajobraz wyspy jest traktowany jako wartość nie tylko przez turystów, ale przede wszystkim przez mieszkańców wyspy. Lokalna społeczność szanując otaczającą przyrodę nie tylko ją chroni, ale także integruje z nią tradycyjną architekturę oraz zabudowę zgodną z lokalnymi zwyczajami. Bardzo ważne dla zachowania stanu środowiska naturalnego wyspy jest utrzymanie równowagi pomiędzy gospodarką rolną prowadzoną na wyspie, a dobrym stanem siedlisk roślin i zwierząt występujących na tym terenie. Wychodząc na przeciw potrzebom coraz intensywniej prowadzonej gospodarki rolnej i mając na uwadze wartość przyrodniczą rezerwatu biosfery na wyspie promuje się praktyki rolnicze przyjazne przyrodzie. Zachowanie tradycyjnego rolnictwa i produkcja produktów regionalnych jest głównym priorytetem na wyspie preferowanym i wspieranym przez władze lokalne. Dbą się o zachowanie dotychczasowych warunków kulturowych (styl życia, przyroda) i o ochronę środowiska naturalnego. To ma pozostać nie zmienione i tak realizowane są działania i wspierana działalność. Wsparcie tradycyjnego gospodarstwa i zachowanie krajobrazu powoduje, że mieszkańcy Minorki podejmują określone działania stawiane przez samorząd lokalny jako działania priorytetowe. Działania preferowane przez rząd są finansowo wspierane, często regionalnie, tak aby utrzymać tradycyjny styl życia ludności i wspierać produkt regionalny. Wsparcie jest tak pomyślane aby gospodarstwa rolne ze sobą nie konkurowały, np. region Walencji korzysta z dopłaty do

pomarańczy, w regionie Katalonii – dopłaca się do produkcji owoców. Na Minorce stosuje się wsparcie regionalne dla ras prymitywnych bydła, kur oraz wsparcie dla producentów mleka. Z tego powodu następuje naturalna transformacja gospodarstw na inne kierunki produkcji. Gospodarstwa rolne, które zrezygnowały z prowadzenia typowej działalności rolniczej lub ją w znacznym stopniu ograniczyły szukają dodatkowych, alternatywnych źródeł dochodów. Do najważniejszych z nich należy: produkt regionalny, sprzedaż bezpośrednia, przetwórstwo produktów rolnych na poziomie gospodarstwa, produkcja ekologiczna, gospodarstwa agroturystyczne, rzemiosło, działania zespołowe i inne.

Produkty regionalne

W wielu gospodarstwach rolnych produkowane są produkty regionalne według receptur przekazywanych od wieków, z pokolenia na pokolenie. Minorka posiada wiele specyficznych produktów regionalnych, które są wyrazem wielowiekowej tradycji. Najbardziej znane produkty regionalne produkowane w gospodarstwach rolnych na Minorce to oliwa z oliwek, wina, sery, wędliny, itp. W promocji produktów regionalnych wykorzystuje się różne działania, takie jak: organizowanie osobnych stoisk w sklepach, prezentacja na targach, festynach.

Ryc. Promocję produktu prowadzi się podczas imprez regionalnych

Często w sklepach organizowane są degustacje produktów regionalnych w celu przybliżenia ich konsumentom.

Ryc. Degustacja-to forma promocji produktu lokalnego

W promocję rodzimych produktów zaangażowany jest również rząd Balearów, który wspiera swoich rolników. Gospodarstwa produkujące sery i wina zgodnie z recepturami charakterystycznymi dla tego regionu prowadzą sprzedaż produktów bezpośrednio w gospodarstwie.

Nazwa wyspy nadana jeszcze przez starożytnych Greków pochodzi od greckiego „Meloussa” – „ziemia krów”, która to nazwa związana jest z najbardziej popularnym rodzajem zwierząt hodowanych na wyspie. Pasące się krowy są ważnym elementem

krajobrazu wyspy. Hodowla krów oraz produkcja mleka jest istotnym elementem lokalnego rolnictwa. Uzyskiwane mleko jest surowcem do produkcji słynnego sera o nazwie „Mahón”. Hodowane krowy to przede wszystkim rasa krów fryzyjskich, ale część pochodzi także od bardziej prymitywnej rasy krów czerwonych, która jest bardziej przystosowana do warunków życia na wyspie. Bydło wypasa się na licznych, pięknych łąkach i pastwiskach. Na wyspie jest około 174 gospodarstw zajmujących się produkcją mleka, z czego 102 gospodarstwa współpracują z firmą COINGA a pozostałe z innymi mleczarniami. Część z nich sprzedaje mleko bezpośrednio w gospodarstwie.

Biorąc pod uwagę potrzeby lokalnego rynku rolnego, gdzie znaczącą rolę odgrywa mleko i jego przetwory, promuje się produkty pochodzące z gospodarstw, które stosują przyjazne przyrodzie metody gospodarowania. Gospodarstwa takie, mogą promować swoje produkty jako produkty o wyższej jakości i wyprodukowane „w zgodzie ze środowiskiem”. Dobrym przykładem jako alternatywa dla właścicieli małych gospodarstw może posłużyć sprzedaż bezpośrednia funkcjonująca w szeroko upowszechnionej formie zarówno wśród gospodarstw konwencjonalnych, jak i ekologicznych. Wiodącymi produktami cieszącymi się dużym zainteresowaniem klientów w tym zakresie są sery, olej z oliwek, owoce i warzywa oraz wina.

Przykład produkcji rolnej i sprzedaży sera w tradycyjnym gospodarstwie rolnym

Gospodarstwo rolne TORRELLAFUDA od 10 lat zajmuje się produkcją mleka. Gospodarze są dzierżawcami gospodarstwa, a jego powierzchnia to 80 ha. Na tę powierzchnię składają się grunty orne, użytki zielone i las, z którego pozyskuje się drewno na własne potrzeby. Gospodarze prowadzą ponadto inne gospodarstwo o powierzchni 120 ha, w którym prowadzony jest chów bydła mięsnego. W nowoczesnej wolnostanowiskowej oborze z halą udojową typu rybia ość, mieści się około 85-90 krów mlecznych. Mleko odbierane jest z gospodarstwa raz na 2 dni. Roczna wydajność mleka to 8-9 tysięcy litrów od 1 krowy. W gospodarstwie dba się o ochronę środowiska, w związku z tym wybudowano zbiornik na gnojówkę typu „laguna”. Stałe odchody zwierzęce są odciskane w specjalnym urządzeniu, w wyniku czego następuje oddzielenie wody od części stałych. Suchy nawóz przeznaczony jest na sprzedaż, natomiast gnojówką nawozi się pola uprawne w gospodarstwie. Produkcja roślinna dostosowana jest pod potrzeby produkcji zwierzęcej. Uprawia się rośliny pastewne, z czego znaczna część to kukurydza i trawy w uprawie polowej. Z kukurydzy sporządza się kiszonkę w specjalnym do tego przystosowanym rękawie foliowym. Mleko z porannego udoju przeznaczone jest do produkcji sera, natomiast z udoju wieczornego odstawiane jest do mleczarni. Gospodarze produkują ser znany w całej Hiszpanii. Jest on traktowany jako produkt regionalny, ponieważ na tym terenie już 3 tysiące lat temu produkowano ser z mleka krowiego. Dzienna produkcja sera to 34 sztuki o charakterystycznym „kwadratowym” kształcie. Wyprodukowany ser można spożywać w gospodarstwie ale nie może być sprzedawany na zewnątrz, ponieważ jest produkowany z mleka niepasteryzowanego. Raz w tygodniu ser zabierany jest do dojrzewalni, którą zlokalizowano poza gospodarstwem. Po 60 dniach przebywania w dojrzewalni ser może być już sprzedawany.

Przykład produkcji rolnej i sprzedaży sera poprzez sklep z produktami regionalnymi

Gospodarstwo SUBAIDA, produkuje 6 postaci sera o różnej długości dojrzewania. Jednodniowy jest białym serem twarogowym. Druga forma sera powstaje po miesiącu

suszenia – od tej pory jest to już ser żółty. Kolejne wcielenia to ser trzymiesięczny i półroczny. Im dłużej ser leżakuje tym jest twardszy i ciemniejszy. Produkcja sera prowadzona jest tradycyjnymi metodami. Mleko do produkcji sera pochodzi z własnego gospodarstwa. Udój mleka odbywa się 2 razy dziennie. Roczna wydajność to 5-6 tysięcy litrów mleka od 1 krowy. W gospodarstwie prowadzi się sklep ze sprzedażą bezpośrednią. Asortyment w sklepie jest bardzo szeroki, ale podstawą jego funkcjonowania jest sprzedaż wyprodukowanego sera.

Ryc. Wieloasortymentowy sklep ze sprzedażą bezpośrednią

Przykład produkcji rolnej i sprzedaży warzyw pod potrzeby przemysłu turystycznego

Gospodarstwo ogrodnicze, w którym prowadzi się uprawę warzyw na potrzeby hoteli. Jest to niewielkie gospodarstwo o bardzo dobrych glebach, które powstało 13 lat temu. Koszty uprawy warzyw na Minorce są wysokie w związku z tym ich uprawa jest opłacalna tylko wtedy, gdy sprzedawane są na potrzeby lokalnego ruchu turystycznego. W sezonie turystycznym ze względu na duże zapotrzebowanie na warzywa produkcja jest uzupełniana także o produkty z kontynentu.

Przykład produkcji i sprzedaży win w przetransformowanym gospodarstwie rolnym

Gospodarstwo Binifadet, to kolejny przykład pozyskiwania dochodu z innej działalności niż typowo rolnicza. W ostatnim dziesięcioleciu wznowiono produkcję win na Minorce w związku z tym niektórzy rolnicy zainteresowali się tym kierunkiem produkcji. Tak też było w przypadku tego gospodarstwa, które wcześniej zajmowało się produkcją mleka. 10 lat temu podjęto decyzję i wybrano jako alternatywę uprawę winorośli i produkcję win (przekształcając gospodarstwo z kierunku mlecznego na produkcję winorośli). Obecnie w gospodarstwie uprawia się 10 ha winorośli, które są nawadniane aby uzyskać wysokie i stabilne plony gwarantujące odpowiednią jakość surowca. Wina produkowane są według tradycyjnej receptury, dzięki czemu mają bardzo wysoką jakość. Produkowane są wina białe i czerwone, które wraz z innymi produktami sprzedawane są we własnym sklepie. Jest to najbardziej znany producent wina na Minorce, roczna produkcja to 47000 l wina. Wino Merlot leżakuje w beczce 11 m-cy, a w butelkach 5 lat, inne 5 m-cy w beczkach, 3 lata w butelkach. Sprzedaż prowadzona jest nie tylko na wyspie, ale eksportuje się do innych państw europejskich (Niemcy, Wielka Brytania, państwa skandynawskie). Na Minorce w tej chwili jest 7-8 winnic.

Ryc. Gospodarstw bydlące przekierunkowane na produkcję winorośli

Przykład przekształcenia gospodarstwa tradycyjnego na ekologiczne oraz produkcji rolnej i sprzedaży produktów ekologicznych poprzez gospodarstwo i wspólny sklep.

Gospodarswo Algendaret. Ekologia to nie tylko system produkcji, ale filozofia życia. Tę zasadę przyjęli również gospodarze, którzy posiadają gospodarstwo rolne składające się z 24 ha własnych użytków rolnych i 36 ha dzierżawionych. W latach poprzednich prowadzili typowe gospodarstwo mleczne, lecz przed kilku laty podjęli decyzję o zmianie sposobu gospodarowania. Obecnie w gospodarstwie prowadzi się chów bydła, trzody chlewnej i drobiu. Są to minorkińskie rasy prymitywne charakterystyczne dla tego terenu, tylko bydło mleczne jest rasy fryzyjskiej.

Ryc. Wielokierunkowe gospodarstwo ekologicznie z produkcją sera

Gospodarstwo jest samowystarczalne jeśli chodzi o produkcję pasz. Jedyne niewielkie ilości paszy dokupują z innych gospodarstw ekologicznych oraz ekologiczne dodatki paszowe. Uprawiają rośliny strączkowe i pastewne. Specjalizują się w produkcji sera żółtego i kielbasy, stosując tradycyjne metody produkcji. Ponadto sprzedają świeże mięso wieprzowe. Ser produkowany jest 2 razy dziennie bez użycia chemicznych dodatków konserwujących. Dojrzewa w specjalnym pomieszczeniu na drewnianych półkach, gdzie konserwowany jest jedynie olejem jadalnym. Produkty sprzedawane są bezpośrednio w gospodarstwie oraz w sklepie należącym do 3 współpracujących ze sobą gospodarstw ekologicznych. W skład kooperatywy wchodzi 1 gospodarstwo zbożowe i 2 gospodarstwa z produkcją zwierzęcą. Ponadto sprzedają drewno do zakładów rzemieślniczych produkujących bramy wjazdowe do gospodarstw. Gospodarze korzystają z dopłat do produkcji ekologicznej oraz realizują programy rolnośrodowiskowe.

Przykład produkcji rolnej i sprzedaży oliwy poprzez specjalistyczne sklepy

Właściciel kolejnego gospodarstwa przez 5 lat ubiegał się o możliwość uruchomienia produkcji oliwy z oliwek, głównie z powodu wysokich wymagań w

zakresie ochrony środowiska. Nie korzysta z subwencji, produkuje oliwę z oliwek od 10 lat i traktuje to jako hobby, ponieważ chce zachować tradycje regionu. Powierzchnia sadu własnego to 2 ha i 10 ha upraw prowadzonych wspólnie z innymi współwłaścicielami. W 9 letnim sadzie wydajność wynosi ok. 50 kg oliwek z 1 drzewa. Plantacja jest nawadniana. Resztki poprodukcyjne gromadzone są w specjalnym silosie na wytloki. W ramach dbania o wysoką jakość oliwy, oliwki po zbiorze są sortowane. Jest to o tyle ważne, że w ten sposób otrzymuje się wyjątkową jakościowo oliwę.

Ryc. Produkcja wysokiej jakości oliwy jest podstawą dobrej ceny

Właściciel zainwestował w nowoczesną linię technologiczną. Olej wyciskany jest na zasadzie odwirowania. Oliwa gromadzona jest w zbiorniku, natomiast wytloki usuwane są na zewnątrz pomieszczenia. Gwarantuje to uzyskanie oliwy o bardzo wysokich parametrach jakościowych. Duże znaczenie przywiązuje się do ochrony produktu przed zafałszowaniem. Oliwa o tak wysokiej jakości sprzedawana jest w specjalistycznych sklepach. Część oliwy wysyłana jest do Szwajcarii. Stosowana jest wysoka cena za tak wyjątkową jakość. Makuchy z pestkami nie nadają się na paszę tylko na nawóz. Bez pestek mogą być używane jako pasza. Pestki są wysokoenergetyczne i można je wykorzystać jako materiał energetyczny do palenia.

Przykład działalności agroturystycznej w tradycyjnym gospodarstwie rolnym

Wspomniane wcześniej przyrodnicze i krajobrazowe wartości wyspy są nie tylko przedmiotem dumy miejscowej ludności, ale stanowią także podstawy do prowadzonej na wyspie działalności turystycznej. Minorkijczycy w tej dziedzinie świadomie przyjęli strategię "antyrozwojową". Podczas gdy Majorka i Ibiza pękają w szwach, tu nie ma tłumów turystów nawet w sezonie. Na wyspie jest 10 gospodarstw rolnych, dla których agroturystyka stanowi alternatywną formę pozyskiwania dochodu. Szczegółowe informacje dotyczące tej formy dywersyfikacji na obszarach wiejskich zostały zawarte w punkcie 4 niniejszej publikacji.

Ryc. Podstawowa forma dywersyfikacji - agroturystyka

Ryc. Altana pod winną pergolą to miejsce wypoczynku w gospodarstwie agroturystycznym

Przykład działalności zespołowej

Na Minorce część gospodarstw rolnych prowadzi swoją działalność rolniczą w oparciu o działania zespołowe, ponieważ grupie łatwiej jest sprostać wymogom rynku, a tym samym uzyskać odpowiednie dochody. Zespołowe działania to nie tylko wspólna sprzedaż, ale także prowadzenie wspólnych firm przetwarzających produkty rolne. Działalność zespołowa prowadzona jest w formie spółdzielczości. Spółdzielnie w Hiszpanii mają historię sięgającą lat 50-tych XX stulecia, a w tej chwili funkcjonują w postaci rozbudowanych struktur szczególnie aktywnych w sektorze skupu i przetwórstwa mleka oraz produkcji galanterii mlecznej, głównie sera. Przykładem dobrze zorganizowanej spółdzielni jest firma COINGA prowadząca skup i przetwórstwo mleka.

Ryc. Coinga to przykład wzorowej działalności gospodarstw w formie spółdzielni

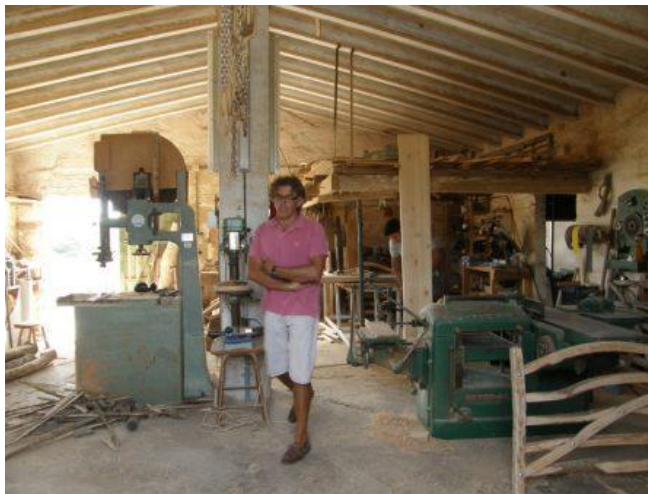
Mleko odbierane jest co drugi dzień od około 100 gospodarstw mlecznych z całej wyspy, specjalnie do tego celu przystosowanymi cysternami. Część zwożonego mleka przeznacza się na sprzedaż w stanie świeżym w butelkach oraz mleko UHT w kartonach o pojemności 1 litra lub 6 litrowe. Pozostała część mleka przeznaczona jest na produkcję sera. Produkowane są sery o różnej trwałości: jednodniowe twarogowe, 20 dniowe, 3 m-czne i 6 m-czne. Roczny skup mleka to około 35 mln litrów. Z uwagi na panujące wysokie temperatury w okresie letnim, wysychanie pastwisk, spada produkcja mleka (praca 2 dni w tygodniu przy produkcji, pozostałe dni prace porządkowe i konserwacja urządzeń) a jesienią i zimą wzrasta, w lutym jest szczyt produkcji mleka. Jest to mleczarnia wyposażona w nowoczesne linie technologiczne, gdzie system komputerowy steruje procesami produkcji. Mleko podlega kontroli jakości. Ocena surowca dokonywana jest 1 raz w tygodniu i na tej podstawie ustala się cenę surowca. Wprowadzono system HACCP.

Na terenie zakładu prowadzi się sprzedaż bezpośrednią wytworzonych produktów w specjalnie do tego celu wybudowanym sklepie. Przyjmowane są także grupy wycieczkowe, które są oprowadzane po zakładzie.

Przykład dywersyfikacji obszarów wiejskich poprzez wspieranie rozwoju rzemiosła i pielęgnowanie zanikających zawodów

Duże zasługi w dywersyfikacji działań gospodarstw rolnych i rozwoju obszarów wiejskich ma przyjęty przez rząd Balearów system kształcenia młodzieży. Kształci się młodzież w różnych przydatnych zawodach, tak aby w przyszłości nie zabrakło do pracy dobrze przygotowanej kadry. Część młodzieży kontynuuje zawody wykonywane przez rodziców. Przykładem może tu być zakład rzemieślniczy Ca S'arader prowadzony przez właściciela, który posiada tytuł rękodzielnika a już w dzieciństwie interesował się produktami z drewna. Jego główna działalność to produkcja bram z drewna dziko rosnących oliwek oraz innych bardzo twardych i trwałych gatunków drzew. Krajobraz Minorki pocięty jest kamiennymi ogrodzeniami, bramy są konieczne do zamykania pastwisk na których pasą się zwierzęta. Bramy drewniane są drogie, wobec tego część mieszkańców zakłada bramy metalowe, ale preferowane są tradycyjne, drewniane. Warsztat kupuje drewno, które nie jest drogie i pochodzi bezpośrednio od właścicieli gospodarstw lub rośnie na miedzach, nieużytkach. Wycinane są drzewa 20-30 letnie. Drewno jest składowane przez 1,5 roku aby dobrze wyschło i było przydatne do wyrobu bram. Tradycyjna brama nie jest malowana ani lakierowana lecz smarowana olejem. Ten system produkcji (twarde drewno i konserwacja olejem) zapewnia trwałość wyrobów na 20-25 lat. Tygodniowo właściciel sam robi 3 bramy, przy większych zamówieniach zatrudnia pomocnika. Oprócz bram gospodarz wykonuje drewniane części zamienne do

urządzeń i narzędzi rolniczych, które wcześniej były produkowane i używane przez mieszkańców w gospodarstwach rolnych. Na Minorce jest 7 warsztatów produkujących bramy i inne elementy drewniane.

Ryc. Rzemiosło oparte o wzorce regionalne – alternatywa dla mieszkańców wsi

7. Możliwości skorzystania z hiszpańskich doświadczeń w Polsce i Wielkopolsce

W kreowaniu polityki rolnej w zakresie dywersyfikacji gospodarstw podstawową rolę odgrywają władze regionalne, a w przypadku regionu Balearów – ministerstwa, w tym Ministerstwo Rolnictwa i Rybołówstwa Rządu Wysp Balearów. Głównym kierunkiem działalności jest promocja żywności wysokiej jakości o tradycyjnym charakterze. Od strony technicznej zajmuje się tym specjalnie powołana instytucja - Instytut ds. Jakości Produktów Agrospożywczych Wysp Balearów (Institut de Qualitat Agroalimentaria de les Illes Balears). W zadaniach IQUA leży także certyfikacja i kontrola jakości produktów ubiegających się o oznaczenie geograficzne (Indicacio geografica) z Wysp Balearów.

Ministerstwo Rolnictwa i Rybołówstwa Rządu Wysp Balearów opracowało **program informacyjny o lokalnej żywności** wysokiej jakości i wdraża go wśród dzieci oraz młodzieży szkolnej. Są to zajęcia 1,5 godzinne obejmujące część teoretyczną – informacje na temat surowców, produkcji i producencie oraz część praktyczną – ocenę walorów produktu przez degustację. W terminie późniejszym dzieci jadą na wycieczkę dydaktyczną.

Innym ciekawym przykładem wsparcia produktu regionalnego są **szlaki „Agro routes del bon gust”** zostały opracowane dla 7 produktów: oliwy, sera, sobrasady, wina (4), a Ministerstwo Rolnictwa i Rybołówstwa każdego producenta wyróżniło stosowną tabliczką informacyjną.. Także zainteresowani turyści i mieszkańcy Balearów mogą wyruszyć szlakiem produktu i odkryć miejsca ich produkcji, poznać receptury i historię wyrobienia lokalnych specjałów

Rząd Wysp Balearów wspiera dywersyfikację gospodarstw w zakresie agroturystyki i turystyki współpracując z **Balearskim Instytutem Turystyki** IBATUR oraz **Stowarzyszeniem Agroturystycznym** Balearów (La Associacio Agroturismo Balear).

Na oficjalnym **portalu internetowym** Rządu Wysp Balearów dotyczącym promocji turystyki IBATUR zamieszcza mnóstwo informacji stanowiących skarbnicę wiedzy dla turystów, którzy chcą odwiedzić Baleary lub już na niej przebywają. Portal **sześciojęzyczny** dostarcza informacji praktycznych. Zawiera takie hasła jak: połączenia,

zakwaterowanie, gastronomia, zakupy produktów żywnościowych i rękodzieła, terminy imprez kulturalnych i szereg innych. Turyści mogą wyszukiwać interesujące ich informacje, a przede wszystkim zarezerwować kwatery. Miłośnicy koni mają możliwość zdobycia informacji o centrach jeździeckich na Balearach szczególnie na Minorce i Majorce .

Corocznie wzrasta liczba turystów, którzy wybierają Baleary jako wspaniałe miejsce, gdzie można przemierzać wyspę na rowerze i poznawać jej historię, kulturę oraz walory przyrodnicze. Na stronach internetowych można znaleźć również informacje dotyczące szlaków rowerowych.

W warunkach nasilającego się zanieczyszczenia środowiska **silnym bodźcem rozwoju obszarów wiejskich wydaje się być wzrost zainteresowania naturalną żywnością** pochodzącą z polskich gospodarstw rolnych, produkowanych bez użycia nawozów sztucznych. Szerzący się model zdrowego odżywiania sprzyja wzrostowi zainteresowania produktami regionalnymi. W dobie nadprodukcji każdy z krajów poszukuje swych produktów niszowych do sprzedaży na rynkach zagranicznych. Hiszpania postawiła na: oliwę, sery i wina. Wysoka jakość i oryginalność produktów rolno – spożywczych są wyróżnikiem gwarantującym ich zbyt wśród turystów i mieszkańców Balearów.

Rząd Hiszpanii również opracował i będzie wdrażał **plan wsparcia chowu owiec i kóz** w latach 2008 - 2013 przeznaczając na ten cel 350 mln euro z budżetu państwa i Unii Europejskiej. Będzie prowadzona promocja spożycia produktów owczych i kozich, która obejmie około 255 tys. hodowców hiszpańskich. W tym miejscu należy podkreślić, że Polska znajduje się w czołówce producentów warzyw na rynku europejskim. Zajmujemy obecnie pierwsze miejsce w dziedzinie produkcji kapusty i marchwi, jesteśmy drugim krajem w kolejności produkującym cebulę, trzecim w produkcji ogórków i piątym, jeśli chodzi o produkcję kalafiorów. Obserwując doświadczenia hiszpańskie wniosek nasuwa się jeden: każdy kraj powinien **poszukać własnych produktów niszowych**.

Pamiętać należy, iż sukces produktu regionalnego polega nie tylko na jego odmienności i smakowitości, ale ważną rolę odgrywa także znalezienie klienta. Kimś takim może być poszukujący kontaktu z naturą turysta, dla którego dowodem nieskażonego produktu jest widok nienaruszonych ludzką ręką przestrzeni. W tym zakresie celem utrzymania naturalnych krajobrazów Rząd Minorki daje **dotacje regionalne** Wysp Balearów i podpisał kontrakt z zainteresowanymi farmerami na zachowanie takiego wizerunku wyspy i ochrony środowiska, żeby zachować min.: np. powszechnie występujące murki śródpolne z kamienia, uaktywnić sprzątanie terenów leśnych i górskich, wesprzeć uprawę roślin rolniczych i ogrodniczych wskazanych odmian oraz utrzymać stare prymitywne rasy zwierząt pochodzące z regionu. Dotacje otrzymuje się jeżeli rolnik i jego żona spełniają określone warunki, np. zdobyli zgodnie z wymogami odpowiednie wykształcenie, są ubezpieczeni, podnoszą swoje kwalifikacje, zaliczą i wysłuchają wyznaczoną ilość godzin specjalistycznych wykładów oraz współpracują z uczelniami rolniczymi. Również edukacja dzieci i młodzieży idzie w kierunku zachowania tradycyjnych walorów krajobrazowych, aby w takim naturalnym stanie, to co jest obecnie na wyspach użytkować i prowadzić dalej przez pokolenia.

W procesie dywersyfikacji gospodarstw rolnych w Hiszpanii znaczącą rolę odgrywa Krajowe **Stowarzyszenie Młodych Rolników ASAJA** - największy z 4 ogólnokrajowych związków rolników, gdyż skupia około 45 % wszystkich rolników. ASAJA – LA ASOCIACION AGRARIA JOVENES AGRICULTORES – posiada Biura Regionalne w każdej z 52 prowincji. Również ASAJA - Baleary ma do spełnienia ważną rolę w rolnictwie Wysp Balearów.

Kolejną instytucją, która wspiera dywersyfikację gospodarstw rolnych i wpływa na rozwój obszarów wiejskich jest **Izba Handlowa**, w której gestii jest rozwój turystyki, handlu, przemysłu i usług.

Izba ta współpracuje z **Uniwersytetem Wysp Balearów** (UIB) i Ministerstwem Edukacji w zakresie seminariów, kursów, konferencji dla zainteresowanych grup przedsiębiorców i osób fizycznych działających w sektorze turystyki i rolnictwa.

Jednym z preferowanych kierunków szkoleniowych jest **jeździectwo**, gdyż obserwuje się duże zapotrzebowanie na dobrze przygotowaną kadrę, która świadczy usługi w centrach jeździeckich i w gospodarstwach agroturystycznych. W ramach „hippiki” są kształceni specjaliści zajmujący się takimi kierunkami jak: styl western, szkoły jeździeckie, styl paradny, przejażdżki konno w plenerze, czy też hipoterapia. Młodzież dobrze przygotowana teoretycznie zdobywa umiejętności praktyczne podczas **9 miesięcznych praktyk** w Centrum Jeździeckim w Son Molina. Całość kosztów przygotowania praktycznego pokrywa Uniwersytet Wysp Balearów – studenci płacą tylko wpisowe (40 euro). W rozwoju turystyki Majorki aktywna forma rekreacji, jaką jest jeździectwo jest jednym z wiodących kierunków i stąd takie podejście do przygotowania zawodowego w kształceniu kadry na Uniwersytecie Wysp Balearów.

Polityka regionalna na Minorce sprzyja zachowaniu naturalnego charakteru wyspy, a także widoczne jest zrozumienie władz do prowadzenia i zachowania takiego stylu życia i produkcji rolnej, czego potwierdzeniem są przyznawane przez władze wykonawcze subwencje. Obserwacja zrozumienia władz dla takiej gospodarki rolnej, aby utrzymać wartość przyrodniczą na wyspach, a jednocześnie promowanie praktyk rolniczych przyjaznych środowisku naturalnemu jest nadrzędną wartością w rozwoju tego regionu. Zachowanie tradycyjnego rolnictwa i wytwarzanie produktów regionalnych jest głównym priorytetem na wyspie preferowanym i wspieranym przez władze lokalne.

Projekty dotyczące przyjaznych środowisku praktyk także są **finansowane przez Lokalną Grupę Działania** ILLA DE MENORCA oraz Lokalną Radę Minorki

Działania preferowane przez rząd są finansowo wspierane, często regionalnie tak aby utrzymać tradycyjny styl życia ludności i wspierać produkt regionalny. Wsparcie jest tak **pomyślane aby gospodarstwa rolne ze sobą nie konkurowały**, np. w regionie Walencji korzysta z dopłaty do pomarańczy, w regionie Katalonii – dopłaca się do produkcji owoców.

Na Minorce stosuje się wsparcie **regionalne dla ras prymitywnych bydła, kur** oraz wsparcie dla **producentów mleka**. Z tego powodu następuje naturalna transformacja gospodarstw na inne kierunki produkcji.

W **promocji produktów** regionalnych wykorzystuje się różne działania, takie jak: organizowanie osobnych stoisk w sklepach, prezentacja na targach, festynach. Często w sklepach organizowane są degustacje produktów regionalnych w celu przybliżenia ich konsumentom.

Wiodącymi produktami cieszącymi się dużym zainteresowaniem klientów są

- o sery,
- o olej z oliwek,
- o owoce i warzywa oraz
- o wina.

Zauważyć można różne stopnie transformacji gospodarstw, począwszy od przykładu produkcji rolnej i sprzedaży sera w tradycyjnym gospodarstwie rolnym, a zakończywszy na wysokim stopniu samoorganizacji zespołowej gospodarstw.

1. W pierwszym – **najprostszym wariacie prostego przetworzenia produktu - mleka**, wyprodukowany ser można spożywać w gospodarstwie, ale nie może być sprzedawany na zewnątrz, ponieważ jest produkowany z mleka **niepasteryzowanego**. Natomiast raz w tygodniu ser zabierany jest do **dojrzewalni, którą zlokalizowano poza gospodarstwem**, i po 60 dniach przebywania w dojrzewalni ser może być już sprzedawany na zewnątrz.
2. Innym przykładem jest **typ zdywersyfikowanego gospodarstwa specjalizującego się w produkcji rolnej i sprzedaży sera poprzez sklep z produktami regionalnymi**
Takie gospodarstwo, angażuje już więcej wysiłku w sprzedaż, produkując 6 postaci sera o różnej długości dojrzewiania. Jednodniowy jest białym serem twarogowym. Druga forma sera powstaje po miesiącu suszenia – od tej pory jest to już ser żółty. Kolejne wcielenie to ser trzymiesięczny i półroczny.
3. Kolejny wzór gospodarstwa z dodatkową działalnością to **przykład produkcji rolnej i sprzedaży warzyw pod potrzeby przemysłu turystycznego**
To gospodarstwo ogrodnicze, w którym prowadzi się uprawę warzyw na potrzeby hoteli. W sezonie turystycznym ze względu na duże zapotrzebowanie na warzywa produkcja jest uzupełniana także o produkty spoza regionu.
4. Obserwowane w warunkach hiszpańskich przemiany to także **przykład produkcji i sprzedaży w przetransformowanym gospodarstwie rolnym**
Skrajnym przykładem było **przekształcenie gospodarstwa z kierunku mlecznego na produkcję winorośli** - wina produkowane są w takim gospodarstwie według tradycyjnej receptury, dzięki czemu mają bardzo wysoką jakość. Produkowane są wina białe i czerwone, które wraz z innymi produktami sprzedawane są we **własnym sklepie**. Wino leżakuje w beczce 11 m-cy a w butelkach nawet do 5 lat. Sprzedaż prowadzona jest nie tylko na wyspie ale produkty **eksportuje się do innych państw europejskich** (Niemcy, Wielka Brytania, państwa skandynawskie.)
5. Innym ciekawym wzorcem zaawansowanych przemian jest **przykład przekształcenia gospodarstwa tradycyjnego na ekologiczne oraz produkcji rolnej i sprzedaży produktów ekologicznych poprzez gospodarstwo i wspólny sklep**.
Gospodarstwo posiada wiele kierunków produkcji. W takim gospodarstwie prowadzi się chów bydła, trzody chlewnej i drobiu. Gospodarstwo specjalizuje się w produkcji sera żółtego i kiełbasy, stosując tradycyjne metody produkcji. Ponadto sprzedaje świeże mięso wieprzowe. Produkty sprzedawane są bezpośrednio w gospodarstwie oraz w sklepie należącym do 3 współpracujących ze sobą gospodarstw ekologicznych. W skład kooperatywy wchodzi 1 gospodarstwo zbożowe i 2 gospodarstwa z produkcją zwierzęcą. Ponadto sprzedają drewno do zakładów rzemieślniczych produkujących bramy wjazdowe do gospodarstw.
6. Inna droga dywersyfikacji jest **przykład produkcji rolnej i przetwarzania produktu końcowego oraz sprzedaży poprzez specjalistyczne sklepy**

Takie gospodarstwo prowadzone jest samodzielnie oraz dodatkowo kooperuje z innymi producentami oliwek w zakresie tłoczenia oleju. Surowiec po zbiorze jest starannie sortowany, dzięki czemu wysokiej jakości oliwa sprzedawana jest w specjalistycznych sklepach. Część oliwy wysyłana jest do Szwajcarii. Stosowana jest wysoka cena za tak wyjątkową jakość.

Ponadto pestki jako wysokoenergetyczny surowiec jest sprzedawany i wykorzystywany jako materiał energetyczny do palenia.

7. Klasycznym przykładem różnicowania działalności w gospodarstwie jest **działalność agroturystyczna w tradycyjnym gospodarstwie rolnym**

Na Minorce funkcjonuje 10 gospodarstw agroturystycznych. Przepisy są bardzo restrykcyjne i mówią, że nie można podjąć agroturystyki w gospodarstwie rolnym w którym zaprzestano produkcję rolną. Agroturystyka to dodatkowe źródło dochodu dla rolnika, warunkiem jest zadbanie o przyrodę, walory kulturowe i zachowanie stylu życia oraz prowadzenie wiejskiej bazy noclegowej do 10 pokoi dla gości. Do ciekawych pomysłów należy uprawa szerokiej gamy warzyw w ogrodzie przydomowym, które są udostępniane również dla gości, mogą oni bez ograniczeń z nich korzystać i sporządzać potrawy w udostępnianych kuchenkach. Na kwaterze znaleźć można elementy dekoracyjne, nawiązujące do korzeni rodzinnych i tradycji Minorki, oprawione w ramach zioła na ścianach, miniaturkę pierwotnej studni, a na drzwiach symbol lokalnego produktu – sandały letnie tzw. „abarka”.

Lokalne władze kontrolują rozwój przemysłu turystycznego i starają się regulować ilość miejsc noclegowych. Nadrzędnym zadaniem, jak wielokrotnie podkreślają, jest zachowanie środowiska naturalnego. Ciekawym wydaje się motto: **„Marka każdego kraju powinien być własny pejzaż i własna gastronomia”**.

W zakresie ochrony tego wszystkiego co lokalne i powiązane z naturą funkcjonuje **subwencja do częściowego pokrycia kosztów ubezpieczenia** dla żon rolników za podnoszenie swoich kwalifikacji, z zakresu rolnictwa prowadzonego w specyficznych warunkach. Takie działania dotacyjne przyczyniają się do hamowania procesu rezygnacji, wykorzystania wszystkich możliwych rozwiązań dla podtrzymania funkcjonowania i dalszego prowadzenia tych gospodarstw rolnych, dla których istnieją jeszcze szanse egzystencji, co mogłoby również znaleźć uzasadnienie dla niektórych przypadków w warunkach polskich.

8. Inną drogą różnicowania jest **przykład dywersyfikacji obszarów wiejskich poprzez wspieranie rozwoju rzemiosła i pielęgnowanie zanikających zawodów**

Duże zasługi w dywersyfikacji działań gospodarstw rolnych i rozwoju obszarów wiejskich ma przyjęty przez rząd Balearów system kształcenia młodzieży. Kształci się młodzież w różnych przydatnych zawodach, tak aby w przyszłości nie zabrakło do pracy dobrze przygotowanej kadry. Część młodzieży kontynuuje zawody wykonywane przez rodziców.

9. I na koniec **przykład działalności zespołowej**

Na Minorce część gospodarstw rolnych prowadzi swoją działalność rolniczą w oparciu o działania zespołowe, ponieważ grupie łatwiej jest sprostać wymogom rynku, a tym samym uzyskać odpowiednie dochody. Zespołowe działania to nie tylko **wspólna sprzedaż**, ale także **prowadzenie wspólnych firm przetwarzających produkty** rolne. Działalność zespołowa prowadzona jest najczęściej w formie spółdzielni. Różny jest poziom zorganizowania hiszpańskich producentów rolnych w poszczególnych sektorach. I tak w spółdzielniach jest zrzeszonych aż 70 % producentów oliwy z oliwek, a w sektorze owocowo – warzywnym do spółdzielni należy 40 % rolników. Wejście Hiszpanii do Unii Europejskiej doprowadziło do utworzenia Konfederacji Spółdzielni Rolniczych, która zrzesza wszystkie spółdzielnie rolnicze z terenu 17 autonomii

Od 2007 roku w Hiszpanii jest wdrażany nowy plan rozwoju spółdzielczości, w którym postawiono 4 główne cele:

1. zmiana mentalności rolników i ukierunkowanie ich działalności na potrzeby rynku,
2. tworzenie dużych spółdzielni oraz stowarzyszeń zrzeszających te spółdzielnie,
3. zwiększenie konkurencyjności na rynku krajowym i zagranicznym,
4. współpraca i wymiana doświadczeń zarówno na rynku krajowym jak i międzynarodowym,

Korzyści z przynależności producentów do spółdzielni są wymierne, a w całej Hiszpanii działa 4 tys. spółdzielni, do których należy ponad 900 tys. członków. Również te tendencje można zauważyć w spółdzielniach działających na Wyspach Balearach, a przykładem mogą być spółdzielnie mleczarskie, np. Coinga na Minorce, czy AGROVERD Monacor, który jest jedną z grup wchodzących w skład spółdzielni zajmującą się uprawą warzyw, ziół aromatycznych i kwiatów. Dzięki współpracy między grupami możliwe było utworzenie jednego centrum dystrybucji w Palmie, do którego trafiają towary ze wszystkich grup. Następnie bogaty asortyment jest rozwożony do klientów – zgodnie z zamówieniami.

Na terenie wysp rozwiniętą formą jest **działanie grup producenckich**, np. Ramaders Felanitx jest grupą producencką współpracującą ze 110 producentami trzody chlewnej, owiec i drobiu. Zajmują się skupem i ubojem zwierząt oraz przetwórstwem mięsa. Produkują około 100 asortymentów mięsa i wędlin o bardzo wysokiej jakości, w tym słynną sobrasadę z Majorki.

Podsumowując należy stwierdzić, iż proces dywersyfikacji jest ważnym kierunkiem przemian obszarów wiejskich. Podkreślić należy, iż przemiany te nie dzieją się samoczynnie, lecz są aktywnie wspierane, a nawet sterowane przez władze lokalne. Obok poszukiwania nowych rozwiązań promuje się styl życia zgodnego z naturą, w poszanowaniu przyrody, zachowanie tych gospodarstw, które potrafią wykorzystać

otaczające je środowisko, pejzaż i przyrodę, łącząc z tym produkty regionalne, a także potrawy przygotowane w naturalnych warunkach. Takie przykłady należy również upowszechniać.

Literatura:

1. *Materiały pozyskane w trakcie wyjazdu szkoleniowego*
2. *Własne notatki i obserwacje z wyjazdu szkoleniowego*
3. *Przegląd dobrych praktyk z krajów Unii Europejskiej w zakresie dotychczasowego wdrażania*
4. *Narodowy Spis Powszechny, GUS, Warszawa*
5. *Poczta W. (2004): Sektor Rolny – sytuacja strukturalna i produkcyjno-ekonomiczna.*
6. *Powszechny Spis Rolny 1996 i 2002, GUS, Warszawa*
7. *Rocznik Statystyczny RP1995-2004, Warszawa, GUS,*
8. *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce w liczbach, (2004): Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa*
9. *Stereotypy w Unii Europejskiej dotyczące polskiego sektora rolno-spożywczego, (2000): Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa, Warszawa*
10. *Tomczak F. (2004): Od rolnictwa do agrobiznesu, Wyd. SGM, Warszawa*
11. *Encyklopedia Powszechna 2007*
12. *Internet*